

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В ОСВІТНЬОМУ ВИМІРІ

Діалогу треба привчатись і варто навчатися – вчитися прислуховуватися до співрозмовника, розуміти іншу людину, мислити разом над реалізацією спільних завдань, поєднувати зусилля для вирішення обопільно важливих проблем. Особливо актуальним це питання постає у сфері освіти, оскільки у цьому вимірі діалогічний взаємозв'язок між суб'єктами спілкування набуває найбільш делікатних рис, і передбачає розв'язання ситуацій, що потребують великої обережності й тактовності, серед яких можна визначити: виховні конфлікти, переборення егоїстичної поведінки, посередництво, обмін думками, пошук колегіальної позиції.

Діалог є дискурсом, висловлюванням, слововиявленням, що характеризується послідовною зміною запитань і відповідей між двома або кількома особистостями, під час якої відбувається зміна ролей говорючого й сприймаючого інформацію. Діалог – це також дискусія, можливість обмінюватися думками, міжособистісний інтелектуальний і емоційний контакт, обмінюваність цінностями, перебування в одному змістовому просторі зі співрозмовником.

Діалог визначається інтерсуб'єктивним характером взаємозв'язків, асертивною формою комунікації, коли людина здатна відстоювати свою точку зору, не порушуючи моральних прав іншого, спроможна оптимально реагувати на критику, роблячи свою поведінку гнучкою та дивергентною. Така комунікативна взаємодія виявляється через симетричність обопільних відносин, рівність, взаємність, суб'єктивність її учасників. Діалог виражається не тільки у вербальній, але і в формі невербальної комунікації. У діалоговому спілкуванні комуніканти прагнуть до спільного вирішення проблеми й наближаються до досягнення мети, враховуючи різні погляди його учасників. Таким чином,

діалоговий процес набуває ознак емпатійності, а оскільки учасники діалогу намагаються зрозуміти один одного, відчутти, пізнати, увійти у внутрішній світ іншої людини, то діалог здобуває герменевтичних та феноменологічних рис. Реалізація діалогу пов'язується з перевіркою, обґрунтуванням і захистом власних переконань, конструктивною критикою цих суджень з боку інших, можливістю їх зміни в процесі обговорення, з пошуком спільних позицій, враховуючи їх відмінності.

Саме діалогічне спілкування заохочує людей думати, спонукає слухати, сприяє уточненню власної позиції, заохочує висловлюватись, надихає бути співучасником у прийнятті спільного рішення, вирішувати проблеми спільно. Зазначимо, що обговорення таких глобальних, загальнодержавних питань, як реформування вітчизняної освітньої галузі повинно здійснюватися не просто в межах діалогічної комунікації, а в рамках її специфічної форми – соціального діалогу. Взагалі соціальний діалог – це багатогранний процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень його учасниками. Крім того, соціальний діалог – конверсація особистостей, носіїв соціально значимих цінностей, діалог культур, діалог світоглядів, діалог свідомостей. Але, разом із цим, соціальний діалог – це й найважливіша системна й функціональна характеристика розвиненого суспільства, його особливий стан, рівень зрілості суспільних стосунків, що характеризують вільний і рівноправний обмін інформацією [2].

Соціальний діалог має здійснюватися за принципами: законності та верховенства права; репрезентативності й правоможності сторін та їх представників; незалежності та рівноправності учасників; конструктивності та взаємодії; добровільності та прийняття реальних зобов'язань; взаємної поваги та пошуку компромісних рішень; обов'язковості розгляду пропозицій сторін; пріоритету узгоджувальних процедур; відкритості та гласності; обов'язковості дотримання досягнутих домовленостей; відповідальності за виконання

прийнятих зобов'язань [1].

Такі основні засади розгортання діалогу, як рівність позицій, свобода, толерантність, орієнтація на досягнення консенсусу, соціальна співтворчість, компромісність, соціальна солідарність, партнерство, і, нарешті, соціальна партиципація, як основний механізм формування соціальної активності, роблять діалог не лише засобом комунікації й методом пізнання, а й важливою формою атракції, тобто діалог перетворюється на соціальний діалог, стає значущим засобом регулювання й конструювання людиною власного оточення в тому числі й освітнього.

Соціальний діалог розглядається нами як процес внутрішньої готовності до партиципації, що здійснюється особистістю – носієм значущих смислів (інтенцій), у формі міжсуб'єктної комунікативної взаємодії з метою трансформації соціального середовища.

Становлення й розвиток морально розвиненої, відповідальної особистості стає можливим тільки в діалозі. Таким чином, діалог виступає сьогодні не лише педагогічним методом і формою навчання й виховання, а визначається як пріоритетний принцип шкільної освіти. Діалогічній формі спілкування властиві такі особливості: особистісна рівноправність педагога і учня, «суб'єкт-суб'єктні» стосунки між ними; зосередженість вчителя на потребах дитини; співробітництво і взаєморозуміння; свобода, відтворювання соціальних норм, правил і знань у формі надбання особистісного досвіду, що потребує індивідуального осмислення; прагнення до творчості, особистісного і професійного зростання; намагання об'єктивно контролювати й оцінювати діяльність учнів з погляду на полімотивування їх поведінки.

Однак у практиці сучасної школи навчання продовжує залишатися монологічним. Монологічна форма спілкування ґрунтується на наступних відмінностях: статусне домінування, «суб'єкт-об'єктні відносини»; егоцентризм, зосередження на досягненні власних потреб, цілей і завдань; примус учнів за

допомогою прихованого маніпулювання або відкритої агресії; догматизм, надособистісна ретрансляція норм і знань, що підлягають беззастережному копіюванню й засвоєнню; ригідність, стереотипність методів і прийомів впливу; суб'єктивізм і жорстка поляризація оцінок, вузький спектр критеріїв оцінки поведінки школярів.

Процес навчання нині зводиться, переважно, до здобування знань, умінь, навичок шляхом поступового накопичення матеріалу, до шаблонного його застосування в різних видах діяльності. Хоча, сьогодні назріла необхідність переходу до зовсім іншої освітньої системи, зорієнтованої на формування інноваційної людини, тобто такої, що постійно знаходиться в стані пошуку, здатної самостійно приймати нестандартні рішення, винахідливої, творчої особистості. Тому основним завданням освіти на сучасному етапі є перехід від навчання, що забезпечує репродуктивне сприйняття, формування лінійного мислення, до навчання, яке формує пошукові орієнтації, творчий підхід, імовірнісне мислення, а суб'єктом виступає активна особистість, яка здатна до самотворення й самостановлення [4].

З'ясування й конкретизація накопичених освітянських проблем із метою їх розв'язання неможливе без реалізації й дотримання суб'єктами спілкування принципу діалогічної партиципації, що є, згідно з нашим розумінням, основним механізмом формування соціальної активності в процесі їх комунікативної взаємодії.

Поняття «партиципація» використовується як міждисциплінарний термін у різних наукових областях, у тому числі у філософії, антропології, економіці, політиці, культурології, лінгвістиці, соціології, психології, що вказує на широту й різноманітність значень, контекстів і ситуацій, у яких знайшов своє застосування означений термін і його похідні [3, 5].

Наприклад, «партиципація» визначається як:

- ✓ процес залучення персоналу до управління фірмою (Дж.Коттон);

✓ відчуття співпричетності у співробітників організації, що підвищує зацікавленість в результатах спільної роботи та її ефективність (Г.М. Андреева, А.Л. Свенцицький, Е. Локе, А. Ловін, К. Міллер, П. Монге й ін.);

✓ особливості взаємодії керівника і підлеглого (Т. Мітчелл, Дж.Ньюмен);

✓ участь громадян і громадянського суспільства в державному управлінні; їх доступ до інформації та вплив на ухвалення рішень, що приймаються різними державними інституціями;

✓ міжгрупова чи міжособистісна взаємодія, що веде до згоди, консенсусу, рівності сторін (Ф. Хелер, Дж. Штраус);

✓ соціально-психологічний феномен, що зумовлює становлення самодетермінації, саморегуляції, автономності, саморозвитку особистості (Дж.Брехам, Е. Деси, Е. Уліх);

✓ ознака містичного характеру пралогічного (архаїчного) мислення, надприродного в первісному сприйманні, що має свій прояв у колективних уявленнях розвинених суспільств (Л. Леві-Брюль);

✓ механізм конструювання «життєвого світу» особистості (П. Бергер, Т. Лукман);

✓ категорія індивідуальної «картини світу»; відчуття внутрішньої (психічної, ментальної, духовної) близькості особистості до інших людей, істот, реалій, подій та ідей (І.Є. Кім);

✓ базовий принцип світосприйняття особистістю дійсності (Н.Ф.Спірідонова);

✓ відношення суб'єкта до різного роду об'єктів навколишнього середовища (В.В. Іванов);

✓ смисловий компонент у внутрішній або знаковій сфері особистості (Ю.Д. Апресян);

✓ етап розвитку егоцентричного мислення дитини на шляху від реалізму до об'єктивності та від абсолютності до реципрокності (взаємності) (Ж. Піаже);

Партиципація відноситься до такої поведінки людини, що виявляється у разі набуття нею можливостей до розширення своїх прав. Окрім того, усвідомлена партиципаційна взаємодія може відбуватися між суб'єктами, які взаємозалежні один від одного, взаємопов'язані між собою, наприклад, завдяки виконанню сумісного завдання, причому такий зв'язок має місце як у горизонтальній (не ієрархічній), так і вертикальній (ієрархічній) площинах. Ще однією важливою характеристикою партиципаційного процесу є його відкритість для всіх учасників комунікації, тобто будь-яка прихована поведінка, закрита інформація, латентні наміри не є предметом для спільного обговорення. Разом із цим, важливим механізмом партиципації, без якого її здійснення неможливо, є право співрозмовників на вільне висловлювання власної думки.

Процес діалогічної партиципації здійснюється поетапно. У ході постановки спільної мети (для вирішення сумісного завдання, проблемної ситуації) між суб'єктами комунікативної взаємодії створюються умови для виникнення партиципаційного процесу, що реалізується через консультування (горизонтальна комунікація) та/або інформування (вертикальна комунікація). Для реалізації діалогічної партиципаційної дії необхідним є доступ до інформації і процесу прийняття рішення, що зумовлює більш високу включеність комунікантів і надає можливість для проведення консультування. Партиципаційна дія здійснюється завдяки поточному оцінюванню її результатів, і корегуванню, за необхідності, її мети. Заключним етапом процесу партиципації є досягнення суб'єктами комунікативної взаємодії спільного результату – взаєморозуміння (див. схему).

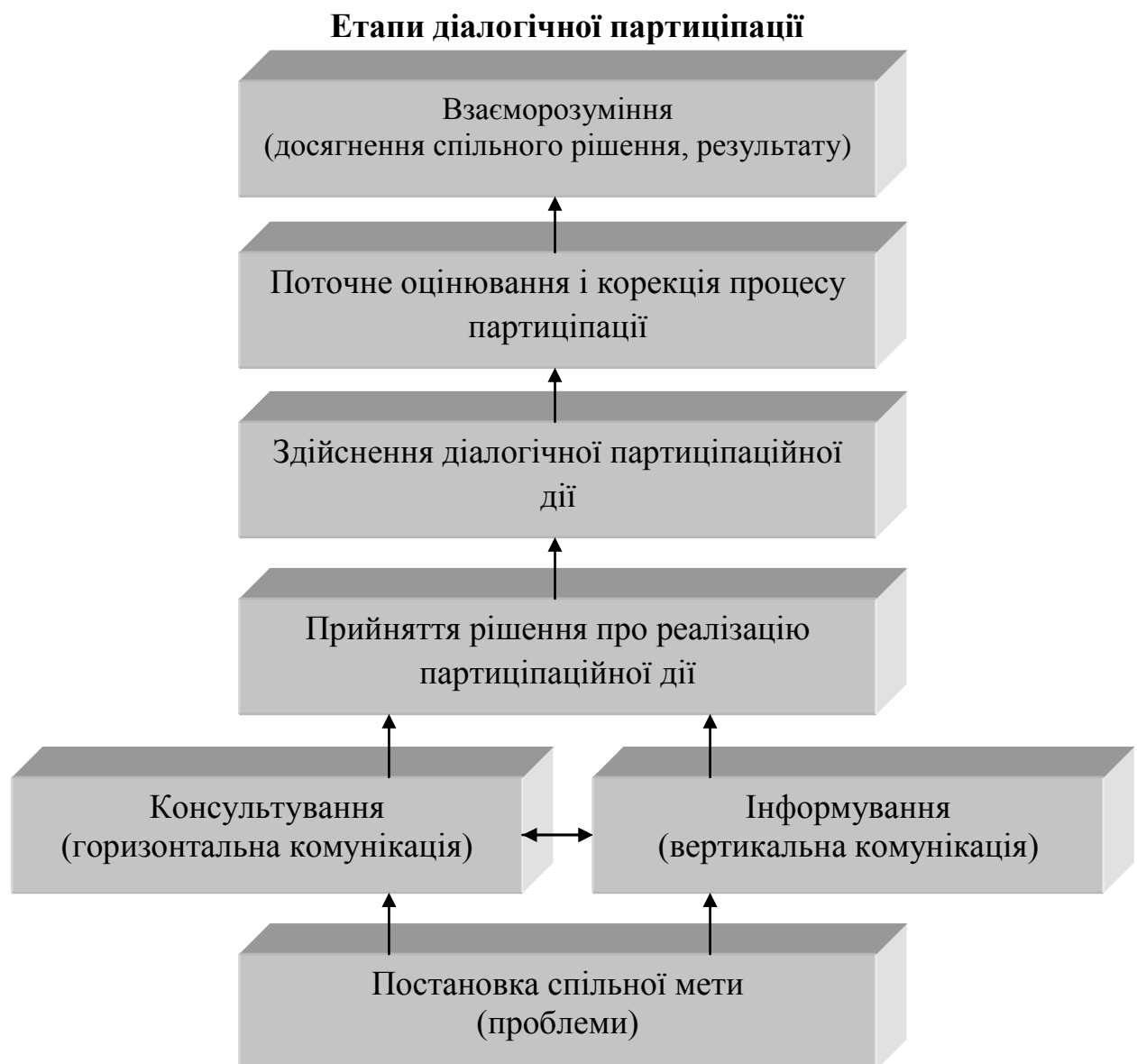
Наслідки і результати партиципації можна розглядати на декількох рівнях, а саме:

✓ *особистісному* (особистісна мотивація: потреба у незалежності, автономії, свободі вибору, самостійності, самореалізації; саморегуляція, когнітивні й соціальні компетенції; продуктивність і самоефективність);

✓ *організаційному* (організаційний клімат, культура, ідентичність і образ організації);

✓ *соціальному* (вплив на суспільні процеси, соціальні перетворення).

Схема

Отже, найважливішим механізмом формування соціальної активності суб'єктів у процесі їх комунікативної взаємодії є діалогічна партиципація, що

веде до розгортання соціального діалогу в освітньому вимірі. Причому партиципаційний процес має складну, різнобічну структурно-функціональну побудову (від постановки спільної мети до взаємопорозуміння сторін) стосовно визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень його учасниками.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 28. – ст. 255.
2. Курбатов В.И. Социальный диалог в гармонизации социальных отношений [[Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://psibook.com/sociology/sotsialnyy-dialog-v-garmonizatsii-sotsialnyh-otnosheniy.html>.
3. Романько И.Н. Изучение организационной партиципации как составляющей процесса коммуникации в организациях [Электронный ресурс] // Психологические исследования: электрон. науч. журн. – 2011. – N 2(16). – URL: <http://psystudy.ru> (дата обращения: 28.09.2014). 0421100116/0018.
4. Філософія освіти: Навчальний посібник / За заг. ред.В. Андрущенко, І. Передборської. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с.
5. Энциклопедия эпистемологии и философии науки – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. – 1248 с.

Відомості про автора

Петренко Ірина Володимирівна – кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України.

Тематичний напрям роботи: «Психологія у сучасному освітньому просторі».

Контакти: 067- 9888179, e-mail: irinpetrenko@voliacable.com